

A henyélés minden szeretet szülőanyja

Az erény bűn – a bűn erény?
Beszélgetés Martin Seel filozófussal

Szeretne Ön részese lenni egy izgalmas filozófiai revünek? De készüljön föl arra, hogy alapos megrázkódtatások érik majd, mert a műsor során az erények bűnné válnak, és megfordítva. Martin Seel filozófus (a Frankfurt am Main-i egyetem tanára) meggyőzően mutatja meg, milyen folyékony az átmenet a jó és a rossz viselkedés között. Legújabb könyvének címe: 111 erény – 111 bűn. Egyáltalán nem arról van szó, hogy 111 erényt állít szembe 111 bűnnel; a bemutatott 111 emberi karakterkép önmagában véve kétértelmű: az erény bűnné válhat, s a bűn erénnyé.

Seel úr, könyvében nem keni el Ön azt a világos képet, amely eddig jellemezte az erényes, illetve a megvetendő, bűnös életet?

Könyvem elolvasása is után is érvényben marad, hogy az erények a jó és igaz életet segítik elő, a bűnök pedig akadályai az effajta életnek, sőt szélsőséges esetben tönkreteszik azt. Mindazonáltal könyvem bemutatja, hogy a legtöbb olyan emberi karaktertulajdonságban, amelyet első pillantásra bűnként könyvelünk el, megszemlén benne rejlenek az erény energiái is, illetve az emberi erényekben gyakran hatékonyan jelen vannak a bűn erői. Ez azt jelenti: az erények kényes egyensúlyok, amelyeket sokszor csak fáradságosan lehet fenn tartani – de a fáradság megéri.

Például: A nagyra értékelt együttérzés miért lehet bűnös dolog, tehát az együtt érző ember és az érintett számára egyaránt káros?

Valamennyien ismerjük a hamis részvét jelenségét. De akkor is előfordul, hogy empátiánkkal elnyomunk másokat, amikor nem csupán megjátszott, hanem valódi együttérzést tanúsítunk mások helyzete iránt: Azt hisszük, jobban tudjuk, hogyan megy a soruk, mint ők maguk, és arra vetemedünk, hogy kezünkbe vegyük az életüket. A túlzott együttérzés egyúttal azoknak is árt, akik gyakorolják. Ez történik akkor, ha csupa részvétből elveszítik érzéküket a saját boldogulásuk iránt, ami előbb-utóbb megfosztja őket az őszinte részvéthez szükséges erőttől és képességtől.

Vagy gondoljunk a jámborság erényére! Miért „bilenhet át” bűnösségbe?

Akárhogyan fogjuk is föl a jámborságot, akár vallásos magatartásként, akár csupán a „világi jámborság” megnyilvánulásaként (amelyet egyáltalán nem mindig olyan könnyű megkülönböztetni az előbbitől) – formái bűnös viselkedéssé válnak, ha a jámbor ember hite merev, dogmatikus és ezért türelmetlen hitté válik, amely nem tűr meg maga mellett más hitet. Ennyiben minden fanatizmus félresiklott jámborság.

Vegyük a bűn viszonylag enyhe formáját, mondjuk a lustaságot. Lehet a lustaság erényes magatartás?

Hát persze! Hiszen a századok során újból és újból megénekelték a lustaság etikai dicséretét. Nem azért, mintha a lustaság minden tekintetben jótékony és közösségépítő lenne, de azért igenis, mert olykor a hamis egyéni elvárásokkal és a mértéktelen társadalmi kíváncsalmakkal szembeni ellenállás szelleme rejlik benne, ami nagyon is üdvös lehet. Helyesen adagolva a lusta-

ság a henyélés egyik formájának bizonyul, és minden ellenkező híreszteléssel szemben a henyélés nem minden bűnnek, hanem minden szeretetnek a szülőanyja.

Lehet-e etikailag igazolni azt, hogy aki sosem volt hűtlen, az nem tudja, mi a hűség? Tehát meg kellene engednünk magunknak egy bizonyos „adag” hűtlenséget?

Óvatosabban fogalmaznék: Aki nem ismeri a hűséggel kapcsolatos kételkedést, az nem ismeri a hűség értelmét. Ez a fajta kétely arra vonatkozik, hogy az a személy vagy ügy, akihez/amelyhez hűséges vagyok, megérdemli-e, hogy hűséges legyek hozzá. Ha valaki képes ezt megkérdézni magától, az önmagában is a hűségre való képességének a jele.

A száz százalékgig szent ember tehát filozófiailag nézve nem más, mint jámbor vágyálom?

Ha a szent alakjához – az erkölcsfilozófia és az erkölcssteológia ismétlődő eljárása szerint – egy olyan személy eszményét kötik hozzá, aki tökéletes biztonsággal a jó oldalán mozog, mivel egyáltalán nem ismeri a kötelesség és a kedvtelés, az önmagáról gondoskodás és a másokról gondoskodás, a napi követelmények és a napon túlmutató követelmények (stb.) közötti feszültséget, akkor még csak nem is jámbor vágyalomról van szó, hanem egyszerűen ostoba elképzelésről. Mert erkölcsösnek lenni éppen azt jelenti, hogy sajnálkozás nélkül elfogadjuk a különböző követelmények és elvárások közötti feszültséget – ama tévhit nélkül, hogy egyszer s mindenkorra a jó oldalra állhatunk. Azok a valóságos emberek, akiket a vallási hagyományok „szentként” tisztelnek, nemigen estek bele ebbe a tévhitbe.

Például a forradalmár Robespierre „mindenestül erényes” akart lenni. Éppen ezért vált tömeggyilkossá?

Azt mondanám, hogy többek között ezért. Az erkölcsi szigorúság éppen politikailag nagyon veszélyes. Éppen azért sérti meg az emberi mértéket, hogy beképzeli: e mérték egyedül helyes értelmezésének birtokában van. De itt is érvényes: A tiszta illúzió mindig a tisztaság illúziója is.

Létezik-e az Ön szemében olyan bűn, amely sosem válhat erénnyé?

Igen, a könyvemben legalább egy bűn kivételt képez a kettősség szabálya alól, ez pedig a kegyetlenség. Kegyetlenség azok a személyek vagy intézmények, akik/amelyek készek arra vagy megalkuszak azzal, hogy megsértik emberek testi és lelki épségét, és nin-

csenek tekintettel azok javára. Ebben a beállítottságban a legkisebb csírája sincs meg a jó szerinti tájékozódásnak.

Az Ön erényfilozófiájában az a lényeg, hogy észrevegyük az átmeneteket? Például azt, ha a hiteles barátságosságból pusztán eljátszott barátságos viselkedés lesz?

Az emberi életvezetésben mindig a finom különbségeken múlik a dolog – így itt is. De még a pusztán csak eljátszott barátságos viselkedés sem vetendő meg teljesen, mondjuk akkor, ha a pincérek vagy a banktisztviselők „professzionális” barátságosságára gondolunk.

Ön egy bizonyos életmagatartás végérvényes lezártága ellen lép föl. Mondhatjuk azt, hogy Ön „folyékonyabbá” akarja tenni az életet? Akkor nemigen van értelme annak a mondásnak, hogy „ilyen vagyok, ilyen is maradok”?

Folyékonyabbá tenni akarni „az életet” túlságosan elbizakodott vállalkozás lenne. Ezenkívül az élet a legtöbbünk számára különben is részint túlságosan folyékony (és mulandónak), részint túlságosan rögzítettnek (és beszükítőnek) tűnik. Az életvezetés folyamatát azonban lehet úgy alakítani, hogy kifejeződjék benne az élet megélésének bizonytalanságai és változékonyságai iránti nyitottság. Csak ennek a nyitottságnak köszönhetően lehetséges olyasmí, mint az egyes boldog pillanatokon túl is sikeres élet.

Ön „filozófiai revünek” nevezi a könyvét; ez azt jelenti, hogy az olvasók bárhol kezdhetik az olvasást, például a „vagányság” címszónál. Akkor azt fogják olvasni, hogy a vagányság a szenvtelenség, a lezserség és az agyafúrtság keveréke. De azután azt is írja: „a való életben nem lehet hosszú távon kitarítani ebben a jól hangszerelt szenvedélyben”. Reménykedik-e abban, hogy a megismerés révén sikerül új módon hozzáállni a vagánysághoz, s talán az egész élethez is?

Az Ön által említett helyen található érv azt mondja el, hogy az egy életen át fenntartott vagányságnak pusztán homlokzattá kell züllenie, ezért ez ügyben így hangzik a paradox végkövetkeztetés: „Csak a törékeny vagányság igazán vagány.” Aki elfogadja ezt, az bizonyos hangsúllyal látja el hozzáállását az élethez. Az erények és bűnök ügye azonban túlságosan összetett ahhoz, hogy közülük az egyikről elgondolkodva rögtön újrendezhetnénk az élethez való teljes hozzáállásunkat. De ezt különben sem lehet kizárólag gondolkodással megvalósítani. A hatékony etikai reflexiónak elengedhetetlen kísérője a tapasztalás és a gyakorlás, s velük a csalódás és a meglepetés.

Ön tehát úgy véli, hogy a filozófiai megfontolásnak és kritikának lehet gyógyító jellege?

Igen, nagyon is: mindenekelőtt azért, mivel olyan öngyógyításról van szó, amelynek az alapja önmagunk egyéni vagy közösségi megértése.

Akkor hát az Ön látásmódja szerint az erényeket meg lehet tanulni? És ha igen, kinek kellene tanítania az erényeket?

Itt paradox módon azt szeretném mondani, hogy az erények tanulhatók, de nem taníthatók. Ez abból következik, amit az imént mondtam: Az erények kialakulása – de a bűnöké is – lényegileg az egyén önformálásának dolga, amit kedvező esetben állandó tanulási folyamat kísér. Ez természetesen sem azt nem jelenti, hogy az ember teljesen maga határozhatná meg a karakterét, sem

azt, hogy ne lenne ráutalva mások segítségére és példájára. Az erénytanító gondolata mindazonáltal fából vas-karika marad. Az a képesség, hogy cselekvésünkkel különböző erényekről tegyünk bizonyosságot, nem szakértői jellegű tudás, amelyet finom adagokban tovább lehetne adni a laikusoknak. E tekintetben ugyanis nincsenek sem laikusok, sem szakértők, viszont igenis vannak olyan emberek, akik neveléssel, útmutatással, lelkesítéssel képesek segíteni másoknak, oly módon, hogy szemléltetik vagy bemutatják számukra, mindenek ellenére hogyan lehetséges valamelyest megfelelni önmagunknak és másoknak is.

A filozófusoknak manapság középpontba kellene-e állítaniuk, vagy éppenséggel támogatniuk kellene-e bizonyos erényeket? Például az igazságosságot, az elkötelezettséget, a szolidaritást?

Ezek fontos, és feltétlenül megerősítendő szociális erények, de ezeken túlmenően nem lenne szabad megfeledkeznünk az inkább az egyéni etika körébe tartozó erényekről sem, például a humorról, az önbecsülésről és az önbizalomról, mert ez utóbbiak nélkül az előbbiek sem válhatnak hatékonyá. Továbbá figyelembe kell venni, hogy az olyan társadalmakban, mint a miénk, éppen az elsődlegesen szociális erények nemcsak egyéni értékeket jelölnek, hanem egyúttal intézményieket is: például az igazságosságért folytatott egyéni fáradozás mindig tehetetlen marad igazságos intézmények nélkül. Ezért az erények támogatásának eleve politikai dimenziója van.

A filozófusok hogyan tudják elemezni és kritizálni a mohóság különböző formáit, például a pénzvilágban?

Pontosan ezen a példán mutatkozik meg az erényekről és bűnökről szóló beszéd imént említett politikai dimenziója, hiszen a pénzpiacok és azok szabályozásának problémája elsősorban nem azoknak a szereplőknek a személyes mohóságán fordul, akik a tőzsdék parkettjén nyüzsögnek, hanem mindenekelőtt azokon a rendszerre jellemző törvényszerűségeken, amelyeknek a pénzpiac engedelmeskedik, és azon, hogy e törvényszerűségek közömbösek a reálgazdaság fejleményeivel szemben. Ennek ellene dolgozni – és ezzel csökkenteni az egyéni mohóság játéktérét is – elsörendűen politikai feladat, amelybe ráadásul csak nemzetközi méretekben lehetne belefogni.

Miért van szükségünk új erénytanra? A hétköznapi életben nem teljességgel elegendő-e tájékozódási pontként Immanuel Kant „kategorikus imperatívusza”, amely arra int, hogy mindig vizsgáljam meg: az én életem mindenki számára érvényes törvényté tehető-e?

A kategorikus imperatívusz vagy hasonló szabályok már csak azért sem elégségesek, mert túlságosan keveset tudnak mondani a konkrét helyzetekre vonatkozóan. A modern erénytan inkább az általános erkölcsi és jogi alapelvek gyakorlati kifejtésére emlékeztet, tehát azt tárgyalja, hogy az erények és bűnök sokfélesége hogyan válhat hatékonyá hétköznapi életünkben. Mert az erények értelme ez: azoknak, akik megszerzésükért fáradoznak, életük olyan értelmezését adják meg, amely lehetővé teszi számukra, hogy önbecsüléssel és másokkal megosztott önmeghatározással éljék életüket.

Christian Modehn

Forrás: Publik-Forum, 2012/8